

Hıristiyan Düşüncesinde Apoloji ve St. Thomas Aquinas

Muhammet Tarakçı

Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Ortaçağ Batı Felsefesi'nin ve Roma Katolik Kilesi'nin önde gelen temsilcilerinden biri olan St. Thomas Aquinas, Summa Contra Gentiles isimli beş ciltlik eserinde Hıristiyan olmayanlara karşı kendi dinini savunmaya ve açıklamaya çalışır. Bu makale, Hıristiyan apolojilerin tarihi gelişimi ve türleri açıklandıktan sonra, söz konusu eser bağlamında St. Thomas Aquinas'ın apolojisini irdelemeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken, şu temel soruya cevap bulunmaya çalışılmaktadır: Summa Contra Gentiles, çok eski bir tarihi rivayetin de işaret ettiği gibi, gerçekten İslâm'a ve Müslümanlara karşı mı yazılmıştır? Makale, bu soruya cevap bulmaya çalışırken, bir yandan genel olarak Hıristiyan apolojileri bir yandan da St. Thomas Aquinas'ın apolojisi konusunda bilgiler sunmaktadır.

Abstract

Apology in the Christian Thought and St. Thomas Aquinas

One of the leading representatives of the medieval western philosophy and Roman Catholic Church, St. Thomas Aquinas tried to explain and defend his religion against non-Christians in his book entitled Summa Contra Gentiles. Giving some information about the historical development and varieties of Christian apologies, this article aims to study the apology of St. Thomas Aquinas, focusing the above-mentioned book. It tries to

find answer to the following question: As a very old historical account pointed out, was Summa Contra Gentiles written against Islam and Muslims?

Anahtar Kelimeler: Apoloji, savunma, Aquinas, Hıristiyanlık

Key Words: Apology, Apologetics, Aquinas, Christianity

Dünden Bugüne Hıristiyan Apolojileri

Kelime anlamı “savunma”, “savunma amacıyla yapılan konuşma” olan apoloji, terim olarak, belli bir saldırı veya suçlama karşısında Hıristiyanlığı savunmayı ifade etmektedir. Bu kelimedenden türetilen Apolojetik ise sistematik bir şekilde Hıristiyanlığı savunma yollarını ve araçlarını araştıran bilim, kısaca söylenecek olursa apoloji bilimi olarak tanımlanmaktadır. Belirli bir saldırı karşısında Hıristiyanlığı savunmak için yazılan eserler apoloji kapsamına girerken, Hıristiyanlığın özünden kaynaklanan Apolojetik, Hıristiyanlığa karşı ne tür saldırıların yapılabileceğini, Hıristiyanlığın saldırıya açık yönlerini, mevcut veya olası saldırıların eksik ve yanlış yönlerini ele alan bilim dalıdır. Bu durumda, her Apolojetik bir apolojidir; ancak her apoloji Apolojetik değildir¹. Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılabilir gibi, apoloji somut bir saldırıya cevap olduğu için, genellikle, Hıristiyanlığın Hıristiyan olmayanlara veya Hıristiyanlık içindeki heretik akımlara karşı savunulmasını ifade eder. Hâlbuki Apolojetik’te amaç Hıristiyanları donanımlı hale getirmektir ve bu sebeple de hedef kitle Hıristiyanlardır². Bununla birlikte, İngilizce Apologetics (apoloji bilimi) ile apologetic (apoloji/savunma niteliği taşıyan) kelimelerinin her ikisi de Türkçe’ye “apolojetik” olarak aktarıldığı belirtilmelidir. Anlam karmaşası olmaması açısından, “apolojetik” kelimesini, bilim dalı kastedildiğinde büyük harfle, sıfat olarak kullanıldığında ise küçük harfle yazmak uygun görünmektedir.

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde apolojiler genellikle Yahudilere ve kâfirlere (Gentiles) karşı Hıristiyan inancını korumaya yönelikti. Bu anlamda, ilk Hıristiyan apolojistlerin Havariler olduğu söylenebilir. Havariler’i takip eden dönemde apoloji yazarları arasında Justin Martyr (ö. 165) önemli bir yer işgal etmektedir. “Akla uygun

---

¹ Bruce, Alexander B., *Apologetics or Christianity Defensively Stated*, New York 1897, s. 33-34; Reid, J.K.S., *Christian Apologetics*, Michigan 1969, s. 9-10; Garvie, Alfred E., *A Handbook of Christian Apologetics*, New York 1915, s. 1-2; Lindberg, Conrad E., *Apologetics or A System of Christian Evidence*, Illinois 1917, s. 17.

² Richardson, Alan, *Christian Apologetics*, New York 1947, s. 20.

olan her şey, Hıristiyanlığa aittir ve Hıristiyanlığa ait olan her şey de akla uygundur” diyen Justin, Hıristiyanlara karşı yapılan zulümlerin durması ve onlara hoşgörüyü davranılması gereğini dile getirir. Zihinleri ilâhî Logos tarafından aydınlatılmış olan pagan filozofların, kendileri farkında olmasalar da, bir anlamda Hıristiyan olduğunu savunan Justin, eserlerinde oldukça felsefi bir dil ve üslup kullanmıştır³. Yine bu dönemde İskenderiye İlahiyat Okulu’nun da apoloji tarihinde önemli bir yeri vardır. Philo (ö. 45) felsefesinin etkisindeki bu okulun önde gelen temsilcileri Clement (ö. 215) ve Origen’dir (ö. 254?). Origen’in Hıristiyanlık karşıtı Celsus’a karşı yazdığı eser, klasik apolojinin en mükemmel örneklerinden biri olarak kabul edilir. Latin apolojistler arasında ise özellikle Augustinus’un ismini zikretmek gerekmektedir.

Ortaçağ’a gelindiğinde, Hıristiyanlar, diğer grupların yanı sıra, hızla yayılan İslâm’a ve Müslümanlara karşı da apoloji yazma durumunda kalmışlardır. Bu bağlamda, Doğu’da son kilise babası kabul edilen Suriyeli teolog John Damascene⁴ (Yahya ed-Dımeşkî) (ö. 754?), onun öğrencisi Theodore Ebu Kurra (ö. 820?) ve Abdulmesih el-Kindî (ö. 850?) yazdıkları Arapça apolojilerle Hıristiyanlığı savunmaya ve bu dinin, İslâm’dan üstün olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Burada, Hıristiyanlığın mucizelerle ve Havarilerin çabalarıyla; İslâm’ın ise kılıçla yayıldığını iddia eden el-Kindî’nin özel bir yeri vardır; zira onun, İslâm’ı kılıçla yayılan bir din olarak tanıtmayı, belki de Ortaçağ’dan günümüze Hıristiyan dünyada İslâm hakkında en çok benimsenen “şiddet ve şehvet dini” imajının oluşmasında etkili olacaktır. Ortaçağ Avrupası’nda ise, Müslümanlara ve Yahudilere karşı yazıldığı kabul edilen Summa Contra Gentiles isimli çalışmasıyla Aziz Thomas Aquinas, Hıristiyan apoloji tarihinin başka bir önemli simasıdır⁵.

On altıncı yüzyılda Protestanlığın ortaya çıkmasıyla birlikte apolojilerin hedef kitlesi değişmiş ve apolojiler diğer dinlere karşı değil, Hıristiyanlık içi akımlara karşı bir savunma haline gelmiştir. Protestanlar Katoliklere, Katolikler de Protestanlara karşı polemik türü ve apolojetik eserler kaleme almışlardır. Bu eserlerde evharistiya (ekmek-şarap âyini/şükran duası), endüljans, azizlerin yaptığı dualar, araf, Kutsal Kitap’ın yeterli olup olmadığı, papaların otoritesi gibi konular tartışılmıştır. Dolayısıyla, önceleri “Hıristiyanlığı

---

³ Dulles, Avery, *A History of Apologetics*, Oregon 1999, s. 25-26; Bernabeo, Paul, “Apologetics”, *Encyclopedia of Religion*, (ed. Mircea Eliade), I/350. Lindberg, 18-19.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Taşpınar, İsmail, “Doğu’nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşki (649-749) ve İslâm”, *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2001/2), s. 23-54.

⁵ Bkz. Dulles, 85-94; Lindberg, 22; Bernabeo, 352.

savunma” gayesi güden apolojiler, bu dönemde, “mezhebi savunma” görevi üstlenmişlerdir.

Protestan ve Katolik Kiliseleri arasındaki mücadeleler, on yedinci yüzyılda dine karşı şüpheciler ve duyarsız bir tutumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sebeple, Protestan ve Katolikler, her iki mezhebi de tehdit eden bu tehlikelere karşı ortak hareket etmek zorunda kalmışlardır. Aydınlanma ile birlikte din ile bilim arasında büyük bir çekişmeye sahne olan on sekizinci asırda ise, Hıristiyanlık daha büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde Hıristiyan apolojistler, metafizik argümanlar kullanmak yerine, bilimsel ve tarihsel delillerle kendi dinlerini savunmaya çalışmışlardır⁶.

On dokuzuncu yüzyıl, Hıristiyan apoloji tarihinin en verimli dönemlerinden biri olarak kabul edilir. Bu dönemde müstakil bir bilim dalı haline gelen apoloji (Apologetics/Apolojetik), din felsefesi ve pozitif bilimlerle bağlantısını da yeni bir düzleme oturtmuştur. Özellikle Kant’ın etkisiyle din felsefesinde meydana gelen gelişmeler, apoloji ile felsefe arasındaki ilişkileri de arttırmıştır. Buna karşın, pozitif bilimler bu çağda da dini tehdit etmeye devam etmiştir. Apolojilerin öncelikli konusu ve amacı bir yanda Darwin (ö. 1882) teorisine, diğer tarafta ise Kitab-ı Mukaddes eleştirilerine cevap vermek olmuştur. Adolf von Harnack (ö. 1930), Joseph B. Lightfoot (ö. 1889), Frederick F. Bruce (ö. 1990) bu dönemde öne çıkan apolojistlerdir⁷.

Aydınlanma çağına kadar, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu tespit etme konusunda hiçbir tereddüt geçirmediği için Hıristiyan apolojistlerin görevi çok belirgin ve bu sebeple de nispeten kolaydı. Tek yapmaları gereken, muarızların görüşlerini çürütmek ve yanlışlarını göstermekti. Ancak deizm, idealizm ve liberalizm gibi düşüncelerin ortaya çıkmasıyla birlikte neyin doğru, neyin yanlış olduğunu tespit etmek eskisi kadar kolay olmamıştır. Gotthold E. Lessing (ö. 1781), Hegel (ö. 1831), David F. Strauss (ö. 1874) ve Harnack gibi düşünürlerin, Hıristiyanlığı hangi aşamaya kadar savunduklarını, hangi noktalarda eleştirdiklerini tespit etmek zor olmuştur. Yirminci yüzyılın başında savunmacı ve tashihçi (revizyonist) olmak üzere iki tür apolojinin varlığından bahsetmek mümkündür. Savunmacı apolojistler, kâfirleri, geleneğin öğrettiği şekilde inanmaya çağırırken; tashihçiler, dinî ve seküler bilgi arasında bir sentez oluşturmaya çalışmışlardır⁸.

---

⁶ Dulles, 112 vd.

⁷ Dulles, 200-201.

⁸ Dulles, 202.

Apoloji Türleri

Hıristiyanlığı savunmak için yazılan apolojiler değişik şekillerde tasnif edilebilmektedir. Bu tasniflerden birine göre, apolojiler, inayet tecrübesine vurgu yapan, doğal teolojiiyi savunan ve vahyi temel alan apolojiler olmak üzere üçe ayrılır.

İnayet tecrübesine vurgu yapan apolojilerde, Hıristiyan öğretisinin hissedildiği içsel ve öznel tecrübeye önem verilir. Ayrıca, geleneksel felsefeye karşı düşmanca bir tavır benimsenirken, varoluşçuluğa sempati duyulur. Hıristiyan öğretisinin akli aşan paradoksal niteliğine önem verilmesi; Tanrı'nın varlığını ispatlamaya çalışan delillerin ve doğal teolojinin reddi; Tanrı'nın aşkınlığının vurgulanması; günahın insanı körleştiren etkileri olduğuna inanılması gibi başka belirleyici özellikler de inayet tecrübesine vurgu yapan apolojileri tanımlamak için kullanılmaktadır.

Bu grupta yer alan Hıristiyan düşünürlere göre, bireyin yaşadığı Hıristiyanlık tecrübesi o kadar derin ve eşsizdir ki, Hıristiyanlığın savunulması için başka hiçbir delile gerek yoktur. Bu dinî tecrübe aşka benzetilebilir. Bir kimsenin âşık olduğuna ilişkin herhangi bir delil ortaya konabilir mi? Aşk rasyonel bir analize konu olabilir mi? Aşkın mahiyetine ilişkin rasyonel algılamalar, aslında, aşk değildir. Aşkın yegâne delili içsel bir şekilde hissedilmesidir. Tıpkı aşk gibi, Hıristiyanlık da geçerliliğini, Hıristiyanlığın içsel bir şekilde hissedilmesinden alır. Bu grubun temsilcileri arasında Pascal (ö. 1662), Kierkegaard (ö. 1855) ve Brunner (ö. 1966) gösterilmektedir⁹.

Doğal teolojiiyi savunan apolojilerde, dinî bilgiler alanında, insan aklının güçlerine karşı büyük bir güven beslenir. Din ve bilim hemen hemen aynı düzlemde görüldüğü için, apolojide kullanılan dil, doğrulama ve genelleme gibi bilimsel yasaların kullandığı dille aynıdır. Doğal teolojiiye dayalı bir apoloji yapılmasını savunanlar, akılla dinî bilgilere erişilebileceğine ve imanın, ampirik temellere dayalı olarak inşa edilebileceğine inanmaktadırlar. Onlara göre, aslı günah ve cennetten kovulma sonucunda zayıflamış olsa da, insanda var olan Tanrı imajı hâlâ devam etmektedir. Doğal teolojiiyi savunan apolojilerde, dinî önermeleri, bilimsel yöntemlerle açıklamak tercih edilen bir tutumdur. Aquinas, Joseph Butler (ö. 1752) ve F. R. Tennant (ö. 1957) bu grubun temsilcileri olarak gösterilmektedir¹⁰.

Vahye dayalı bir apolojinin gerektiğine inananlar hem inayet hem de doğal teoloji temeline dayalı apolojetik yöntemleri eleştirmektedirler. Vahiy ekolüne göre, inayete dayalı apoloji kişisel tecrübelerle bağlı olduğu için çok öznel bir nitelik taşır. Hâlbuki

⁹ Ramm, Bernard, *Varieties of Christian Apologetics*, Michigan 1984, s. 15-16.

¹⁰ Ramm, 16.

apolojetik yöntemler, insanın öznel tecrübesine değil, ilâhî gerçeklere dayanmalıdır. Vahiy ekolü, doğal teoloji taraftarlarını da, insanın acziyetini yeterince anlayamamakla eleştirmektedirler. Eğer aslı günah, insanın Tanrı hakkında bazı bilgilere ulaşmasına engel oluyorsa, bu durumda doğal teoloji diye bir şey olamaz.

Vahiy temel alan apolojilerde iman, anlamamanın ötesinde bir şeydir ve insan ancak inandıktan sonra anlamaya çalışmalıdır. Dinî konularda insan aklına tam anlamıyla güvenmek doğru değildir. Bu sebeple, Kutsal Ruh'un yardımı olmadan, Hıristiyan inanç ve aydınlanmasının var olması mümkün değildir. Augustinus ve Calvin (ö. 1564) vahiy ekolünün önde gelen temsilcileri arasında yer almaktadırlar¹¹.

Başka bir tasnife göre apolojiler klasik, delile dayalı, tecrübeye dayalı, tarihsel ve ön kabullere dayalı (presuppositional) apolojiler olmak üzere beş bölüme ayrılır.

Tanrı'nın varlığına ilişkin argümanlara vurgu yapan *klasik apolojetik yöntem*, yeri geldiğinde, Hıristiyanlığı destekleyen tarihsel delillere de başvurur. Tanrı'nın varlığını ispata yönelik argümanlar genel olarak kabul edilmekle beraber, bazı argümanların diğerlerine tercih edildiği de olur. Nitekim, kimileri ontolojik delili tercih ederken, kimileri ise kozmolojik delillerden yana bir tavır sergilemektedir. Klasik apolojide Hıristiyanlığı destekler nitelikteki diğer deliller, özellikle de mucizeler gibi tarihsel deliller, ancak ikincil derecede bir yer edinebilmiştir. Bu tür apolojilerde Yeni Ahit'in İsa Mesih hakkında verdiği bilgiler tarihsel deliller kapsamında değerlendirilir ve kullanılır. Klasik apolojinin iki aşamadan oluştuğu görülmektedir. İlk aşamada vahyin verilerinden bağımsız olarak, Tanrı'nın varlığını kanıtlayan deliller ortaya konulur. İkinci aşamada ise İsa Mesih'in tanrılığı ve Kutsal Kitap'ın ilham mahsulü olması gibi Hıristiyanlığın temel kabullerini destekleyecek tarihsel deliller toplanır. Augustinus, Anselm (ö. 1109), Aquinas gibi Ortaçağ düşünürlerinin yanı sıra Winfred Corduan, William Lane Craig, Norman L. Geisler, Stuart Hackett, Peter Kreeft, C.S.Lewis, J.P.Moreland, William Paley, R.C.Sproul ve B.B.Warfield gibi çağdaş düşünürler de klasik apolojinin temsilcileri arasında yer almaktadırlar¹².

Delile dayalı apolojiler, Hıristiyanlığın gerçek din olduğunu ispatlamaya yönelik delilleri kullanmayı tercih eder. Bu deliller rasyonel, tarihsel, arkeolojik, hatta tecrübeye dayalı bile olabilir. Pek çok delili kullandığı için bu apoloji türü, bir bakıma diğer apoloji

---

¹¹ Ramm, 16-17.

¹² Bkz. Geisler, Norman L. *Baker Encyclopedia of Christian Apologetics*, Michigan 1999, s. 41-42, 154-156; a. mlf., *Christian Apologetics*, Michigan, 1992, s. 93-95.

yöntemlerini de kapsamış olmaktadır. Delile dayalı apolojetik eserlerde yer alan rasyonel argümanlar, aslında, Tanrı'nın varlığını ispatlamak için kullanılan delillerdir ve bu açıdan bakıldığında delile dayalı apolojiler ile klasik apolojiler örtüşüyor gibi görünebilir. Ancak iki apoloji yöntemi arasında yine de bir fark vardır: Klasik apolojetik eserlerde Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için kullanılan argümanlar, diğer deliller arasında hiyerarşik bir üstünlüğe sahiptir. Delile dayalı apolojilerde ise kullanılan argümanlar arasında herhangi bir üstünlük gözetilmez. Bu tür apoloji yapan düşünürler, kendisini destekleyecek her türlü delili derleyip toplayan avukatlara benzetilebilir. William Paley (ö. 1805), Bernard Ramm ve Josh McDowell bu tür apolojilerin önde gelen temsilcilerindendir¹³.

Tecrübeye dayalı apolojilerde Hıristiyanlığın hak din olduğunu kanıtlamak için insanların genel veya özel din tecrübelerinden yararlanır. Özel din tecrübesi kapsamına mistik ve varoluşsal (existential) tecrübeler de dâhil edilmektedir. Pek tabiidir ki, burada özel din tecrübesi ile kastedilen Hıristiyanlık ile ilgili tecrübelerdir. Genel din tecrübesi insanları yüce bir varlığa inanmaya sevk eden bir niteliğe sahip olduğu için bütün dinlerin kullanabileceği bir argüman olarak görülmektedir. Meister Eckhart (ö. 1328?) mistik tecrübeyi bir apoloji yöntemi olarak kullanmıştır. Søren Kierkegaard, Rudolf Bultmann (ö. 1976) ve Karl Barth (ö. 1968) varoluşsal tecrübeden, Friedrich Schleiermacher (ö. 1834) ve Paul Tillich (ö. 1965) ise genel din tecrübesinden yararlanarak Hıristiyanlığı savunmaya ve açıklamaya çalışmışlardır. Tecrübeye dayalı apolojiler değerlendirilirken, genel tecrübenin yalnızca Hıristiyanlığa özgü bir delil, özel din tecrübesinin ise objektif ve kanıtlanabilir olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır¹⁴.

Tarihsel apoloji, isminin de işaret ettiği gibi, Hıristiyanlığın gerçek din olduğunu kanıtlamak için tarihsel delillere müracaat eder. Bu tür apolojide, Tanrı'nın varlığı da dâhil olmak üzere Hıristiyanlığın bütün kabulleri ancak tarihsel delillerle kanıtlanabilir. Bu açıdan bakıldığında, tarihsel apoloji ile delillere dayalı apoloji birbirine benzer. Aralarındaki fark ise, delillere dayalı apolojinin, Hıristiyanlık ile ilgili tarihsel verilerin önemine inanmakla birlikte, bu verileri yegâne deliller olarak görmemesidir. İlk dönem Hıristiyanlık tarihinde "apolojist" olarak adlandırılan Tertullian (ö. 225), Justin Martyr, Clement ve Origen'in tarihsel apoloji yaptıkları kabul edilmektedir. Modern dönemde ise, John Warwick ve Gary Habermas tarihsel apolojiiyi savunan kişiler olarak ön plana çıkmaktadır¹⁵.

¹³ Geisler, *Baker Encyclopedia of Christian Apologetics*, 42-43.

¹⁴ Bkz. Geisler, *Baker Encyclopedia of Christian Apologetics*, 43, 235-237; a. mlf., *Christian Apologetics*, 53, 70-72, 75-76; Ramm, 57-59.

¹⁵ Bkz. Geisler, *Baker Encyclopedia of Christian Apologetics*, 43-44, 318-320.

Ön kabullere dayalı apoloji taraftarlarına göre, Hıristiyanlık, birtakım temel ön kabullere dayanılarak savunulmalıdır. Bu apolojide Hıristiyanlığın hak ve yegâne gerçek din olduğu varsayımı doğru kabul edilmektedir. Ön kabullere dayalı apoloji kendi içinde vahye dayalı, akla dayalı ve sistematik tutarlılığa dayalı ön kabuller olarak üçe ayrılır. Vahye dayalı ön kabul, Tanrı'nın, kendisini her şeyden önce Kutsal Kitap'ta açıkladığını kabul etmektir. Cornelius Van Til (ö. 1987), Greg Bahsen ve John Frame bu gruba girmektedir. Akla dayalı ön kabulleri benimseyenler de teslisin Kutsal Kitap'ta açıklandığını kabul etmektedirler. Ancak onlara göre, teslis düşüncesinin doğruluğunu göstermenin yolu, onu "çelişmezlik ilkesi"yle açıklamaktır. Bu görüşün temsilcileri Gordon Clark (ö. 1985) ve Carl F.H. Henry'dir (ö. 2003). Sistematik tutarlılık ön kabulü ise, dinî bir sistemin aklen tutarlı olmasıdır. Ayrıca, böyle bir sistem bütün gerçekleri içine almalı ve hayatın temel ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Edward John Carnell (ö. 1967) ve Gordon Lewis bu grubun temsilcileridir ve onlara göre dinler arasında sadece Hıristiyanlık sistematik bir tutarlılığa sahiptir. Bu görüşü savunanlar, ayrıca, Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için ortaya konan delilleri yeterli bulmazlar ve David Hume (ö. 1776) ve Kant'ın (ö. 1804) bu delillere yönelttiği eleştirileri benimserler¹⁶.

Ön kabullere dayalı apoloji ile klasik apoloji iki noktada birbirinden ayrılır. Klasik apolojiye göre, geleneksel akli deliller Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya yeter. Buna karşın, ön kabullere dayalı apolojide akli deliller Tanrı'nın varlığını kanıtlayamaz. Ayrıca, klasik apolojide, tarihsel delillerin doğru anlaşılabilmesi için, daha öncesinde Tanrı'nın varlığının kanıtlanması gerekir. Ön kabullere dayalı apolojide ise Hıristiyanlığı destekleyen tarihsel delillerin anlaşılabilmesi için öncelikle, Kutsal Kitap'ta Tanrı ve teslis hakkında yapılan açıklamaların kabul edilmesi gerekli görülmektedir¹⁷.

Ön kabullere dayalı apoloji ile tarihsel apoloji arasındaki fark, tarihsel delillerin yorumlanmasıyla ilgilidir. Tarihsel apoloji taraftarlarına göre, tarihsel gerçekler kendi bağlamı içinde yorumlanabilir. Hâlbuki ön kabullere dayalı apolojide, tarihsel olanlar da dâhil, hiçbir delil Hıristiyan dünya görüşünden bağımsız olarak yorumlanamaz¹⁸.

---

¹⁶ Bkz. Geisler, *Baker Encyclopedia of Christian Apologetics*, 44, 607; a.mlf., *Christian Apologetics*, 37-41, 56-58.

¹⁷ Geisler, *Baker Encyclopedia of Christian Apologetics*, 155-156.

¹⁸ Geisler, *Baker Encyclopedia of Christian Apologetics*, 319.

Bir Hıristiyan Apolojist Olarak St. Thomas Aquinas

Ortaçağ Batı Felsefesi'nin en önemli isimlerinden biri olarak St. Thomas Aquinas (1225?-1274), üniversite eğitimini, Avrupa'da Kilise'den bağımsız olarak kurulan ilk üniversite olma özelliğine sahip Napoli Üniversitesi'nden almıştır. Arapça ve Grekçe'den yapılan tercümelemlerle çok canlı bir entelektüel ve kültürel ortama ev sahipliği yapan Napoli'de Aquinas, Aristoteles'in yanı sıra, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi Müslüman düşünürlerin eserleriyle tanışmıştır. Aquinas 1242 veya 1243 yılında, St. Dominik'in (1170-1221) kurduğu Dominik Tarikatı'na katılmıştır¹⁹. Aristoteles felsefesiyle tanışması ve Dominik Tarikatı üyeliği St. Thomas Aquinas'ın hayatındaki en önemli dönüm noktalarındandır. Fransa, Almanya ve İtalya'da değişik üniversite ve okullarda görev yapan Aquinas, 1274 yılında öldüğünde, ardında değişik konularda yazılmış çok sayıda eser bırakmıştır. Bu eserler arasında Summa Contra Gentiles ve Summa Theologica Aquinas'ın düşüncelerini genel olarak yansıtmaları açısından ayrı bir yere sahiptir.

Hıristiyanlığı savunan bir yazar olarak düşünüldüğünde Aquinas'ın en önemli eseri, hiç kuşkusuz, Summa Contra Gentiles'tir (Bundan sonra SCG şeklinde kısaltılacaktır). "Summa" kelime olarak özet anlamına gelmekle birlikte, 12. yüzyılın başlangıcından itibaren Ortaçağ yazarlarının kullandığı ve inanç konularını geniş ve düzenli bir şekilde açıklayan bir kitap türüne işaret eder²⁰. SCG'nin el yazması bazı nüshalarında, kitabın adı olarak, On the Truth of the Catholic Faith against the Errors of the Unbelievers (İnançsızların Yanlışlarına Karşı Katolik İncanın Gerçekliği Üzerine) şeklinde daha açıklayıcı bir isim yer almaktadır. SCG, Tanrı, yaratma, Tanrı'nın âlemi yönetmesi ve vahiy şeklinde isimlendirilen dört kitap-tan oluşmaktadır. Tanrı'nın âlemi yönetmesine iki, diğer kitaplara ise birer cilt ayrılmıştır. St. Thomas Aquinas, SCG'nin muhtevasıyla ilgi bilgi verirken, bu eserini iki ana bölüme ayırmaktadır. İlk üç kitabı oluşturan konular (Tanrı'nın varlığı, birliği, cüz'iyatı bilmesi, yaratma, Tanrı'nın âlemi yönetmesi) akılla anlaşılıp açıklanabilir. Vahiy ismini taşıyan dördüncü kitap ise, teslis, inkarnasyon, sakramentler ve eskatoloji gibi insan aklını aşan ve ancak vahyin bildirdiklerini doğru kabul ederek anlaşılacak konuları kapsar.

SCG'nin yazılış tarihi, genel olarak, 1258-1260 veya 1259-1264 şeklinde verilir²¹. Tarihlerdeki belirsizlik, eserin değişik zamanlarda

¹⁹ O'Meara, Thomas, *Thomas Aquinas Theologian*, Notre Dame 1997, s. 1-2; Torrell, Jean-Pierre, *Saint Thomas Aquinas (Volume: 1 The Person and His Work)*, Washington D.C., 1996, s. 101-102, 104; Stump, Eleonore, *Aquinas*, London 2003, s. 6-7.

²⁰ Davies, Brian, *The Thought of Thomas Aquinas*, Oxford 1992, s. 6.

²¹ Gilson, *The Philosophy of St. Thomas Aquinas*, New York 1987, s. 7.

kaleme alınmış olmasından kaynaklanır. Bununla birlikte, birtakım ipuçları yardımıyla bu tarihler, en azından SCG'yi oluşturan kitaplar bazında, daha da daraltılabilir. Söz gelimi, bu konuda yaptığı bir çalışmada, A. Gauthier, SCG'nin ilk kısımları ile Super Boetium adlı eserin aynı mürekkeple ve aynı parşömen üzerine yazıldığını; 15. varakta mürekkebin değiştiğini tespit etmiştir. Gauthier, mürekkebin değişmesini, Aquinas'ın Paris'ten İtalya'ya gitmesine bağlamaktadır. O halde, SCG'nin ilk kısımları, Aquinas'ın İtalya'ya gidiş tarihi olan 1259 ve öncesinde yazılmış olmalıdır. Gauthier'e göre, SCG'nin birinci kitabının ilk 53 bölümü 1259 yazından önce Paris'te yazılmıştır. Aquinas, İtalya'ya gitmesinin ardından, 1260'ta ilk 53 bölümü yeniden gözden geçirmiş ve kaldığı yerden kitabına devam etmiştir. İkinci (yaratma) ve üçüncü (Tanrı'nın âlemi yönetmesi) kitaplar 1261'de; günümüzdeki haliyle dördüncü kitap (kurtuluş) ise 1264 veya 1265'te yazılmış olabilir²².

SCG'nin, daha önce Dominiken Tarikatı'nın başkanlığını yapmış olan ve Serazenler'e yönelik misyonerlik faaliyetleriyle bilinen Raymond of Penafort'un (ö. 1275) isteği üzerine yazıldığına ilişkin oldukça eski (Aquinas'ın dönemine yakın) bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayete dayanılarak, uzun bir süre, SCG'nin İslam'a karşı ve Müslümanları Hıristiyanlaştırmak için yazılmış bir kitap olduğu savunulmuştur²³. Ancak son zamanlarda bu tarihi rivayetin doğruluğuna ve SCG'nin ne amaçla yazıldığına ilişkin ciddi tartışmalar yapılmıştır. Söz gelimi, Gauthier gibi bazı yazarlar, SCG'nin düşünce ürünü bir eser olduğunu; Aquinas'ın, düşüncelerini çürütmeye çalıştığı kişilerin kendi çağdaşı olanlar değil, eski "kâfirler" olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla, SCG, Müslümanlara karşı değil, inançsızlara ve heretiklere karşı yazılmış olmalıdır. Buna karşın Aquinas'ın eserinde, bu kitabın, çağdaşı olan "kâfirleri", özellikle de Müslümanları ikna etmeye çalışan misyonerler için yazıldığını gösteren ipuçları bulunduğunu savunanlar da bulunmaktadır²⁴. Öte yandan, M.-D. Chenu, genel bir bakışla bile, SCG'nin misyoner için bir el kitabı niteliği taşımadığının görülebileceğini iddia etmiştir. Chenu'ya göre, SCG ne Müslümanlara ne de bilhassa İbn Rüşd'e karşı yazılmış bir kitaptır. SCG, Hıristiyanlık açısından görüşleri yanlış olan herkese, yani Yahudilere, Müslümanlara, heretiklere ve paganlara karşı yazılmıştır²⁵.

---

²² Bkz. Torrell, 104.

²³ Hood, John Y., *The Essential Aquinas, Writings on Philosophy, Religion, and Society*, London 2002, s. XII; Torrell, 105; Dulles, 87.

²⁴ Bkz. Tugwell, Simon, *Albert and Thomas*, New Jersey 1988, s. 252 vd.

²⁵ Chenu, M.-D., *Aquinas and His Role in Theology*, Minnesota 2002, s. 66. Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Torrell, 104-107.

SCG'nin gerçek hedef kitlesini tespit edebilmek, öyle görünüyor ki, öncelikle kitabın isminde yer alan "Gentiles" kelimesine yazarın yüklediği anlamın ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Yazarımız her ne kadar Müslümanları "Gentiles" kapsamına alıyor gibi görünse de²⁶, bu kelime ile yalnızca onları kastetmediğini gösteren ipuçlarını bulmak mümkündür. Söz gelimi, güneş, ay, su gibi değişik unsurları veya göklerin ruhunu ya da bütün evrenin ruhunu tanrı kabul edenler, "Gentiles" olarak adlandırılmaktadır²⁷. Benzer şekilde, birden çok tanrının bulunduğu ve bunlar arasında birinin en yüce Tanrı olduğunu savunanlar da "Gentiles" kelimesiyle ifade edilmektedir²⁸. O halde kitabın isminden hareketle, SCG'nin sadece Müslümanlara karşı yazılmadığını söylemek mümkündür.

SCG'nin içeriğine bakıldığında, yazarın, Müslümanların olduğu kadar, belki de daha fazla, Yahudilerin, Katoliklik dışındaki Hıristiyan mezheplerin, paganların; Grek, Yahudi ve Müslüman filozofların yanlış düşüncelerini hedef aldığı görülmektedir. Bu da SCG'nin sadece Müslümanlara ve İslâm'a karşı yazılmadığını gösteren ikinci delildir.

Aquinas'ın SCG'yi yazarken izlediği temel yöntem, Hıristiyan öğretilerini mümkün olduğunca akli argümanlarla; aklın yetersiz kaldığı durumlarda ise, Kutsal Kitap cümlelerine müracaat ederek açıklamaya çalışmaktır. Aklın ışığıyla aydınlatmaya çalıştığı konular, Tanrı (Tanrı'nın varlığı, birliği, temel nitelikleri), yaratma ve Tanrı'nın âlemi yönetmesidir. Anlamakta ve açıklamakta aklın yetersiz kaldığı konular ise teslis, inkarnasyon, sakramentler ve eskatolojidir. Aquinas'ın akılla açıkladığı konularda öne sürdüğü görüşler (Tanrı'nın varlığı, birliği, cüz'iyâtı bilmesi; âlemin yoktan yaratılmış olması; Tanrı'nın âleme müdahale etmesi) İslâm dini açısından da benimsenen hususlardır. Burada Aquinas'ın, sadece, Allah'ın cüz'iyâtı bilemeyeceğini ve âlemin ezeli olduğunu düşünen Müslüman filozofların görüşlerini çürütmeye çalıştığı görülmekte ve bu iki konuda Aquinas ile Müslüman teologların aynı görüşte oldukları ortaya çıkmaktadır. O halde, SCG'nin ilk bölümünü oluşturan ve akılla açıklanan konular, İslâm dinine değil, bazı Müslüman düşünürlerin belirli görüşlerine karşı bir apoloji niteliği taşımaktadır. SCG'nin ikinci bölümünü oluşturan ve akılla açıklanamadığı için sadece Kutsal Kitap cümlelerine müracaat edilerek savunulmaya çalışılan konularda (teslis, inkarnasyon, sakramentler ve eskatoloji), Aquinas'ın hedef kitlesi ne İslâm dini ne de Müslüman düşünürler olabilir. Zira düşünürümüzün de belirttiği gibi, vahye dayalı apoloji,

---

²⁶ Bkz. SCG, I/2:3.

²⁷ SCG, I/20:35; 27:9.

²⁸ SCG, I/42:22.

Eski ve Yeni Ahit'i kabul etmeyen Müslümanlar için bağlayıcı ve ikna edici değildir.

Kısaca söylenecek olursa, İslâm ve Müslümanlar açısından bakıldığında, SCG, sadece İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi bazı Müslüman düşünürlerin Aristoteles yorumlarına karşı Hıristiyanlığı savunan bir apoloji niteliği taşımaktadır. Bu sebeple, SCG'nin İslâm'a ve Müslümanlara karşı yazıldığına ilişkin iddialar doğru görünmemektedir.

Sonuç

Hıristiyanlığı savunma çabalarının genel adı olan Apoloji, ilk dönemlerinden günümüze kadar varlığını sürdürmüş ve Hıristiyan düşüncesi içinde farklı apoloji türleri ortaya çıkmıştır. Apoloji tarihinde, doğal teolojiyi savunan apolojinin ya da klasik apolojinin temsilcileri arasında görülen Aquinas, Summa Contra Gentiles isimli beş ciltlik eserinde Hıristiyan dogmalarını akli yöntemlerle açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Tanrı'nın varlığının kanıtlanması, Tanrı'nın cüz'iyâtı bilmesi, âlemin yaratılması, Tanrı'nın âlemi yönetmesi gibi konularda Aquinas, akli temel alarak Hıristiyan inancını savunmuştur. Bununla birlikte, Aquinas, bir din olarak Hıristiyanlığı diğer dinlerden ayıran en temel konuların (teslis, inkarnasyon, aslı günah, sakramentler, eskatoloji) akılla açıklanamayacağını ve bu konularda vahiyle bildirilenlerin kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Hıristiyan düşüncesinin bu en önemli düşünürünün bile, belirtilen konuları vahiy alanına hapsedmesi, Hıristiyanlığın nesnel değil, öznel bir din olduğunun ilk elden itirafı olarak yorumlanabilir.

Aquinas, İslâm ile ilgili doğrudan bilgilere sahip değildir ve eserlerinde Kur'an'ı okuduğuna dair herhangi bir ipucu görünmemektedir. Hıristiyanlığı savunmak için yazdığı SCG ise, son zamanlara kadar kabul edilen aksine, İslâm'a ve Müslümanlara karşı değil, bazı İslâm filozoflarının belirli görüşlerine, Yahudi, pagan ve heretiklere karşı yazılmış bir kitaptır.